

УДК 528.94

В.А. Пересадько, К.В. Шпурік

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ЗАСТОСУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНОЇ ТА ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проаналізовано досвід картографування природної та історико-культурної спадщини в Україні, визначено його напрями і запропоновано шляхи вдосконалення. Обґрунтовано структуру і зміст атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області, визначено математичні елементи, способи зображення та оформлення карт атласу.

Ключові слова: природна та історико-культурна спадщина, атлас природної та історико-культурної спадщини

V.Peresadko, K.Shpuryk

APPLICATION OF A CARTOGRAPHICAL METHOD IN THE PROCESS OF NATURAL AND HISTORICAL-CULTURAL HERITAGE INVESTIGATION IN KHARKOV REGION

The experience in cartography of natural and historical-cultural heritage in Ukraine has been analyzed, its direction has been determined and the ways of its improvement have been suggested. The structure and content of the atlas of natural and historical-cultural heritage of Kharkov region have been grounded, mathematical elements, the ways of representation of the maps of the atlas have been determined.

Keywords: natural and historical-cultural heritage, atlas of natural and historical-cultural heritage

Актуальність проблеми. Фундаментом, на якому стоїть культура нації, є її природна та історико-культурна спадщина (ПКС) – пам'ятки історії, археології, монументального мистецтва, архітектури, садово-паркового мистецтва, ландшафтів, природи та їх комплекси, які становлять національне надбання. Для України актуальною проблемою є інформаційно-картографічне забезпечення органів управління оперативною, достовірною інформацією щодо пізнання та збереження ПКС як на загальнодержавному, так і на регіональному й районному рівнях. Вирішити це можливо із застосуванням картографії - науки, що дозволяє наочно, доступно, лаконічно висвітлити переваги та недоліки тієї чи іншої теми і зобов'язує суспільство прийняти необхідні дії.

У Харківській області, як і більшості регіонів держави, незважаючи на багату спадщину, ні відповідних картографічних творів (окремих карт, серій карт і атласів) ПКС немає. Тому розробка змісту, методики та технології їх складання є на сьогодні актуальною задачею.

Останні досягнення та публікації. Перші на терені СНД фундаментальні кроки з формування поняттєвого апарату спадщини пов'язані зі створенням у 1992 р. Російського науково-дослідного інституту культурної та природної спадщини (з 1999 р. – ім. Д.С. Лихачова). У 2002 р. в Інституті основна увага спрямувалась на розробку методологічної й методичної бази збереження спадщини, формування єдиного інформаційного простору в сфері охорони спадщини, створення й реалізацію програм зі збереження й використання спадщини російських провінцій та організацію нових історико-культурних територій.

В Україні питанням удосконалення поняттєвого апарату ПКС, історії та методиці її охорони значну увагу приділяли К.Н. Горб [1], Т.І. Катаргіна [2], В.М. Парацій [4], В. Вакуленко, І. Валентюк, В. Грибан, С. Коротич та ін. [6]. Глибокі дослідження проблем картографування ПКС проводила К.А. Поливач [5], а на регіональному рівні – Нгуен Ле Тхієм [3] та Р.Ю. Шевченко [7].

Постановка завдання. У даній статті розглядаються підходи і методика створення атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області, його структури, зображувальних засобів і напрямів використання. Особлива увага приділяється розробці ГІС ПКС Харківської області.

Виклад основного матеріалу. У законодавстві на цей час не знайшло свого відображення поняття «природна та історико-культурна спадщина», відсутній комплексний підхід до вивчення ПКС, який характеризується переходом від охорони окремих пам'яток до збереження усієї спадщини в її цілісності, різноманітності. Пам'ятки культури розглядаються дослідниками в сукупності з оточуючим природним середовищем, людьми, які населяють дану територію, історичним міським середовищем, сільською забудовою, народною культурою, традиціями, ремеслами й промислами та ін. Адже весь цей комплекс передає самотність культури регіону і є необхідною умовою збереження пам'ятки.

Однією з особливостей тлумачень спадщини є те, що її об'єкти повинні бути справжнім джерелом інформації про зародження і розвиток культури, історичного й духовного розвитку народу. Згідно з цим, К.А. Поливач [5] визначено особливості досліджень ПКС, а саме:

- орієнтація на широке уявлення про спадщину як відображення історичного досвіду взаємодії людини і природи;

- розгляд спадщини як системного утворення, в якому окремі об'єкти не можуть бути збережені поза зв'язком один з одним і поза навколишнім середовищем;

- верховенство територіального підходу до збереження спадщини;

- розгляд діяльності з охорони і використання спадщини як органічної частини комплексу сучасних соціокультурних і соціально-економічних процесів.

Україна має багату культурну спадщину, яка містить значний потенціал туристичної та інвестиційної привабливості нашої країни на світовому ринку. Але окремі регіони, в тому числі і Харківська область, є відносно проблемними в забезпеченні об'єктами ПКС порівняно з Київською областю, Карпатами та Кримом, які в своєму історичному епохальному розвитку пройшли довший шлях і тому володіють багатим природним та історико-культурним фондом.

Досить повільно відбувається паспортизація пам'яток. Наприклад, в Харківській області донині лише 2,6 % від їх загальної кількості паспортизовано. Аналіз системи управління й охорони об'єктів ПКС, що склалася в області (до речі, не тільки Харківській), показав, що її ефективність за низкою параметрів не відповідає сучасним вимогам:

- існуючі відомчі системи збору даних організаційно й методично розрізнені і не забезпечують обґрунтованих рішень щодо збереження та охорони об'єктів ПКС;

- у практику управління повільно впроваджуються інформаційні технології;

- державні програми та інноваційні проекти мало взаємодіють між собою і не координуються органами виконавчої влади;

- збір інформації про стан об'єктів ПКС слабо пов'язаний з кінцевими цілями і конкретними управлінськими рішеннями;

- у практиці управління практично не використовуються економічні та еколого-економічні нормативи.

Крім того, практично вся управлінська інформація ведеться на паперових носіях (планово-картографічних матеріалах, паспортах об'єктів і т. ін.), що стримує можливість оперативного оновлення інформації і можливості інтерпретації існуючих даних. Наявність величезних обсягів даних зумовлює необхідність застосування сучасних засобів їх обробки та аналізу. Наприклад, в Харківській області (площа 31,4 тис. км²) зареєстровано об'єкти різного статусу від місцевого до національного, в тому числі: 4563 - археології, 2590 - історії, 292 - монументального мистецтва, 799 - архітектури і містобудування, 220 – природи. Отже, актуальною стає розробка інтегрованого інформаційного середовища для регіонального управління, а також створення банку даних природних та історико-культурних об'єктів регіону, першим етапом реалізації якого може стати розробка атласу ПІКС області.

Вивчення досвіду картографування об'єктів ПІКС показало, що в основу структуризації змісту атласу слід покласти класифікацією об'єктів ПІКС, а характеристика всіх видів об'єктів ПІКС на картах має бути важливою складовою тематичного змісту карт атласу. При побудові структури атласу до уваги бралися: складність і багатогранність об'єкта картографування та необхідність забезпечення зручності в користуванні атласом у різних пізнавальних та практичних ситуаціях. З урахуванням досвіду картографування ПІКС, пропонується структура атласу із трьох тематичних розділів і блоку довідкової інформації (табл.).

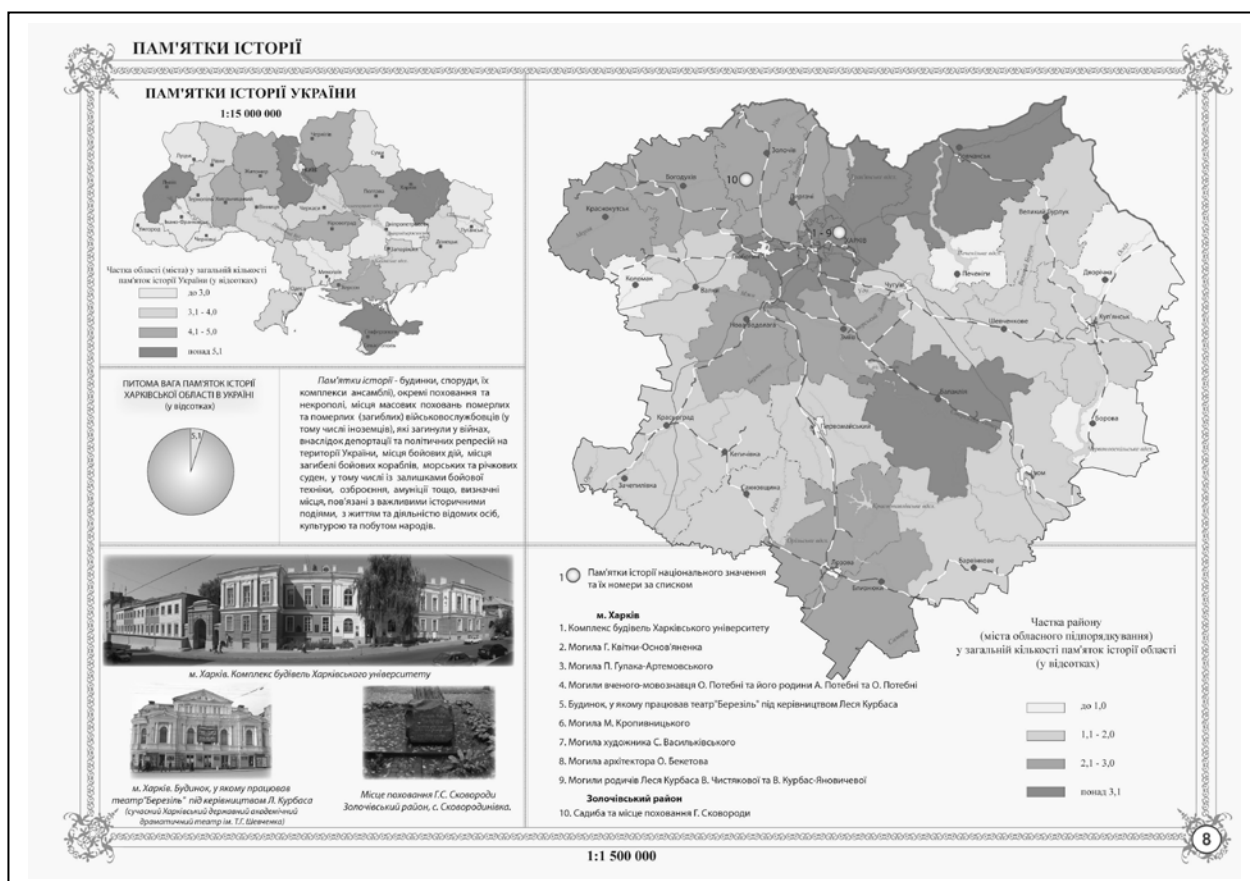
Таблиця

**Структура атласу
«Природна та історико-культурна спадщина Харківської області»**

Назви розділів та підрозділів. Теми карт	Масштаби карт
Розділ 1. Природна та історико-культурна спадщина	
Законодавчі акти в галузі охорони природної та історико-культурної спадщини	<i>текст</i>
Природна та історико-культурна спадщина	
Пам'ятки археології	
Пам'ятки історії	
Пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування	Харківської області України
Пам'ятки природної спадщини	1: 1 500 000 1: 15 000 000
Об'єкти збереження культурних цінностей	
Історико-архітектурні регіони	

Розділ 2. Кадастр об'єктів природної та історико-культурної спадщини Харківської області (27 блоків карт відповідно до районів Харківської області)	
Богодухівський район	
Пам'ятки археології	1: 250 000
Пам'ятки історії	1: 250 000
Пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування	1: 250 000
Пам'ятки природної спадщини	1: 250 000
Розділ 3. Охорона, збереження та використання природної та історико-культурної спадщини	
Пам'ятки культурної спадщини спеціальної охорони	1: 1 500 000
Туристсько-рекреаційний потенціал	1: 1 500 000
Довідковий блок	
Терміни та поняття	
Інформаційні джерела	текст

Перший розділ включає інформацію про ПІКС Харківської області та місце області в історико-культурній спадщині України, що відображається як на картах розділу, так і в текстових нарисах та ілюстраціях до них (рис.1).

Рис.1. Карта першого розділу атласу «Природна та історико-культурна спадщина Харківської області»

У другому розділі наведено кадастр об'єктів ПІКС Харківської області, що стане у нагоді саме в електронній версії атласу, де шляхом посилань на кожен

об'єкт дана паспортна інформація про об'єкт ПКС, доповнена таблицями, фотографіями та довідковими текстовими матеріалами. Розділ представляють карти 27 адміністративних районів Харківської області масштабу 1:250 000. Зміст та структура повторюють перший розділ (рис.2).

Дотримання принципу внутрішньої єдності атласу вимагає використання мінімальної кількості проєкцій, кратних масштабів карт, їх мінімальної кількості. У зв'язку з цим, для карт атласу обрано масштаби: Україна – 1: 15 000 000; Харківська область – 1:1 500 000, адміністративні райони області – 1:250 000. Масштабний ряд узгоджується з вибором формату атласу (30 x 21 см, формат А4) і розробкою типових компоновок сторінок атласу (рис.1, 2).

Рис.2. Карта другого розділу атласу «Природна та історико-культурна спадщина Харківської області».

В атласі використані традиційні способи відображення тематичного змісту (значків, лінійних знаків, ареалів, якісного і кількісного фону, локалізованих ді-аграм).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) картографування об'єктів ПКС в Україні розглядається тільки на національному рівні, а опубліковані карти і атласи ПКС регіонів відсутні; 2) проведена систематизація об'єктів ПКС Харківської області показала: а) неузгодження класифікації об'єктів ПКС Управління архітектури і містобудування та Управління культури і туризму Харківської облдержадміністрації; б) відсутність уніфікації об'єктів природної та історико-культурної спадщини; в) ряд об'єктів ПКС Харківщини потребує негайної реконструкції і збереження, оскільки знаходиться на стадії повного знищення чи руйнування; 3) для того, щоб картографічні твори сприяли акцентуванню уваги владних структур і відповідних органів збереженню об'єктів ПКС, необхідна розробка традиційного (паперового варіанту картографічного твору) і його електронної версії, з метою широкого тиражу в Інтернеті; 4) атласи ПКС обласного рівня мають включати три розділи, де два розділи передають інвентаризаційну інформацію у межах області, її районів і міст, а третій – акцентує увагу на стані об'єктів і заходах їх охорони і збереження.

Пропонований атлас може бути використаний з довідковою, туристсько-ознайомлювальною та навчальною метою, а також для вирішення питань адміністративного та господарчого управління територією, оцінки потенціалу її розвитку, оперативного та перспективного планування. У перспективі досліджень передбачено розробку регіональної геоінформаційної системи об'єктів ПКС Харківської області.

Рецензент – доктор географічних наук, професор Л.М. Нємець

Література:

1. Горб К.Н. Экономико- и социально-географические проблемы развития особо охраняемых территорий наследия (на примере Украины): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. - М., 1998. – 20 с.
2. Катаргіна Т.І. Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність) / НАН України; Інститут історії України. - К., 2003. – 186 с.
3. Нгуен Ле Тхиєм. Разработка содержания, методики и технологии создания карт и ГИС историко-культурного и природного наследия Вьетнама: Автореф. дис. ... канд. техн. наук:

25.00.33. – картографія // МГУГиК. – М., 2006. – 24 с.

4. *Парацій В.М.* Понятійний комплекс національного пам'яткоохоронного законодавства: фактори терміно-етимологічної невідповідності // Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. – К.: Стилос, 2002. – С. 119-124.

5. *Поливач К.А.* Картографування історико-культурної спадщини в Україні // Укр. геогр. журн. – 2005. – № 3. – С. 60–66.

6. *Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід: Монографія / В. Вакуленко, І. Валентюк, В. Грибан, С. Коротич та ін.* - К.: К.І.С., 2003. – 176 с.

7. *Шевченко Р.Ю.* Геоінформаційне забезпечення картографічного моніторингу пам'яток історії та культури (на прикладі міста Київ) // Картографія та вища школа: Зб. наук. праць. – К.: ЗАТ «ІПТ», 2006. - № 11. – С. 109-116.

В.А. Пересадько, К.В. Шпурик

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАРТОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализирован опыт картографирования природного и историко-культурного наследия в Украине, определены его направления и предложены пути усовершенствования. Обоснована структура и содержание атласа природного и историко-культурного наследия Харьковской области, определены математические элементы, способы изображения и оформление карт атласа.

Ключевые слова: природное и историко-культурное наследие, атлас природного и историко-культурного наследия.